КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

БІГУС ОЛЬГА ОЛЕГІВНА

УДК 792.83+793.31

НАРОДНО-СЦЕНІЧНА ХОРЕОГРАФІЯ ПРИКАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ: СТАНОВЛЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

26.00.01 - теорія та історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Поплавський Михайло Михайлович,
Київський національний університет культури і мистецтв, ректор

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Іваницький Анатолій Іванович,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України,
провідний науковий співробітник

кандидат мистецтвознавства, доцент
Підлипська Аліна Миколаївна,
Київський національний університет культури і мистецтв, доцент

Захист відбудеться «30» вересня 2011 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса 36, ауд. 209).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса 36).

Автореферат розісланий «29» серпня 2011 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Українська народно-сценічна хореографія є явищем креативно-багатовимірним. Художня виразність хореографії як особливого виду мистецтва складається із пластики поз, танцювальних рухів, їхнього ритмічного й динамічного малюнка, жестів та міміки виконавця. Досягаючи органічного поєднання запозичених елементів, танцівник доносить до глядача характер героя, глибину його психологічних переживань, зміст зображуваних подій. Народно-сценічний танець не тільки відображає почуття та стосунки між людьми, фіксує процеси праці та інші соціально значущі події, виконує рекреаційну функцію, а і є яскравим показником культури певного етносу. У кожному з регіонів України народна етнографія позначена своїми автентичними особливостями й манерою виконавства, зумовленими географічними, історико-соціальними, політико-економічними та іншими факторами. Зазначене повною мірою стосується й народних танців населення Прикарпаття, збагаченню художньої лексики яких вагомо прислужилися видатні хореографи краю: Я. Чуперчук, В. Петрик, В. Чуперчук, Г. Железняк, А. Зібаровська, І. Курилюк, Д. Демків та ін., мистецька діяльність яких потребує осмисленого системного аналізу.

Започаткована в язичницьку добу, коли танці й хороводи були безпосередньо вплетені в канву повсякчасної й побутової діяльності, українська народна хореографічна культура, незважаючи на тривалі соціальні, ідеологічні утиски та чужоземні впливи, не лише спромоглася зберегти свою самобутність, але й розвинулася якісно, збагативши свою лексику, жанрову розмаїтість та художню палітру.

У другій половині XX століття українська народна хореографія розвивалася завдяки плідному синтезові традиційних форм автохтонного танцювального мистецтва й позначених високим рівнем виконавської майстерності нових зразків народно-сценічного танцю, що пов'язаний з діяльністю професійних та аматорських танцювальних колективів. Професійна народно-сценічна хореографія Прикарпаття представлена творчістю Національного академічного Гуцульського ансамблю пісні і танцю при Івано-Франківській обласній філармонії, а аматорське танцювальне мистецтво краю репрезентоване діяльністю колективів: «Покуття», «Прикарпаття», «Карпати» та ін.

Народно-сценічну хореографію Прикарпатського регіону вивчали В. Верховинець, В. Авраменко, Г. Боримська, Р. Гарасимчук, А. Гуменюк, К. Василенко. Сучасному народно-сценічному хореографічному мистецтву краю та його проблемам присвячені праці Ю Станішевського,

С. Безклубенка, К. Балог, Д. Демків, А. Кривохижі, Б. Кокуленка, В. Литвиненка, О. Голдрича, Б. Стаська та ін.

Проблеми становлення й розвитку сценічної хореографічної культури в Україні – перспективний напрям сучасних мистецтвознавчих досліджень. Їх аналіз, окрім вузькопрофесійних аспектів, є винятково важливим для вивчення загальних закономірностей вітчизняного й світового культуротворчого процесу. Проте історико-культурна еволюція вітчизняного сценічно-хореографічного мистецтва другої половини XX – початку XXI ст. у сучасних наукових працях висвітлена недостатньо і стосовно оцінки розгортання загальнокультурних процесів, і зважаючи на специфіку культурно-мистецького розвитку окремих регіонів нашої держави. Тому вповні актуальною є потреба вивчення становлення та особливостей розвитку українського народно-сценічного танцю Прикарпатського регіону, у якому на сьогодні є багато невідомого. Все це й обумовило вибір теми даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах державної комплексної програми Міністерства культури України, а також згідно з планом науково-дослідної роботи Київського національного університету культури і мистецтв «Трансформаційні процеси в культурі та мистецтвах України» (державний реєстраційний № 0107И009539), фаховими дослідженнями кафедри мистецтв КНУКіМ.

Мета дослідження – з'ясувати становлення і тенденції розвитку народно-сценічної хореографії Прикарпатського регіону.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких взаємопов'язаних **завдань**:

- визначити особливості становлення хореографічних традицій Прикарпатського краю;
- виявити історико-географічний та етнографічний фактори процесів культурної консолідації населення Прикарпаття;
- окреслити місце і роль обрядів та звичаїв населення краю у формуванні танцювального мистецтва ;
- визначити стильові особливості народної хореографічної культури Прикарпаття;
- охарактеризувати сценічно-хореографічний досвід у контексті розвитку видовищних форм.

Об'єктом дослідження є народно-сценічна хореографічна культура Прикарпатського регіону.

Предмет дослідження - становлення та тенденції розвитку народно-сценічної хореографії Прикарпатського регіону.

Методи дослідження. Поставлені у дисертаційному дослідженні завдання зумовили використання низки дослідницьких методів. З'ясування тенденцій народно-сценічної хореографії Прикарпатського регіону, визначення її особливостей та способів вираження на індивідуальному та колективному рівнях уможливилось завдяки застосуванню у дисертаційній роботі описового, логічного, історичного, системного методів. Застосування компаративістського методу дало змогу з'ясувати етнокультурні механізми становлення й розвитку народно-сценічної хореографії Прикарпаття як цілісного феномену. У роботі використано порівняльний аналіз і синтез положень фахових праць російських та українських учених у галузях історії, культурології, етнографії, філософії, мистецтвознавства, пов'язаних з темою даної дисертаційної роботи. Методологічно значущими стали праці визначних діячів української культури, фольклористів, мистецтвознавців та практичних ентузіастів народно-хореографічної практики в Україні – М. Лисенка, П. Чубинського, Ф. Колесси, М. Грінченка, В. Верховинця, П. Вірського, Р. Гарасимчука, Ю. Станішевського та ін.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

- вперше проаналізовано стан наукового висвітлення народно-сценічної хореографії Прикарпатського регіону;

- визначено особливості становлення хореографічних традицій Прикарпатського регіону, які містяться у прадавніх звичаях і традиціях краю та в унікальності менталітету місцевого населення;

- виявлено історико-географічний та етнографічний фактори процесів культурної консолідації населення, які відіграли важливу роль у процесі формування української нації, що супроводжувався зміцненням національної самосвідомості, відчуттям права на розвиток власної мови, збереженням своїх традицій, звичаїв і культури Прикарпаття;

- окреслено місце і роль обрядів та звичаїв населення краю у формуванні танцювального мистецтва, які знайшли своє втілення у фольклорі, а відтак – і в хореографії. Багата природа, гори, стрімкі потічки, а також народні вірування, легенди й міфи – все це не могло не вплинути на гуцульський фольклор, який, власне, і став основою танцювального мистецтва Прикарпаття;

- визначено стильові особливості народної хореографічної культури Прикарпаття, зумовлені, передусім, такими чинниками, як характер місцевості, внаслідок чого в танці переважають дрібні, але дуже розвинені рухи, а також палкий темперамент горян, що додає танцям жвавого колориту;

- охарактеризовано сценічно-хореографічний досвід у контексті розвитку видовищних форм, який характеризується вмілим поєднанням

автентики, багатих фольклорних традицій з новими сценічними формами, що сприяє появі цікавих, видовищних композицій.

Практичне значення одержаних результатів дисертації полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані у викладанні загальних і спеціальних курсів, зокрема "Теорії та методики викладання українського народно-сценічного танцю", „Історії української культури", "Історії хореографічного мистецтва", "Історії української регіональної хореографії"; для підготовки навчальних посібників і підручників з теорії та історії вітчизняної культури, історії України, розвитку народно-сценічного танцювального мистецтва, музики.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на засіданнях кафедри мистецтв Київського національного університету культури і мистецтв, а також шляхом доповідей і виступів на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: "Дні науки" Київського національного університету культури і мистецтв (м. Київ, 2009, 2010), «Роль митця і традиційних інститутів мистецтва за умов всезростаючого впливу культурних індустрій» (КНУКіМ, 2009), «Українська культура XXI століття: стан, проблеми, тенденції» (КНУКіМ, 2010), на науково-практичній конференції під час проведення XIX Міжнародного гуцульського фестивалю (м. Косів Івано-Франківської області, 27-29 серпня 2011 р.). Результати дослідження використовувались у навчальному курсі «Теорія та методика викладання українського народно-сценічного танцю», а також були апробовані в постановці хореографічних композицій («Гуцулка», «Свято на полонині») під час викладання дисципліни «Ансамбль народного танцю» на кафедрі народно-сценічної хореографії КНУКіМ.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 6 одноосібних публікаціях, у тому числі 3 – у фахових виданнях.

Структура дисертації, обумовлена логікою розкриття означеної проблеми, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 179 сторінок, із яких 19 – список використаних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету і завдання, визначено його об'єкт і предмет, наведено дані про зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, охарактеризовано методи дослідницької роботи, розкрито наукову новизну й практичне значення роботи, подано відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів у практику.

У **Розділі І «Теоретико-методологічні засади дослідження»** вивчається історіографічний доробок й розкривається категоріальний апарат проблеми.

У **підрозділі 1.1** висвітлено історіографію проблеми, проаналізовано причини того, чому у XX столітті танець постав у якості самостійного міждисциплінарного предмета дослідження, який зацікавлено студіюється різними науками – філософією, соціологією, історією, (етно)культурологією, фольклористикою, мистецтвознавством, психологією, педагогікою, медициною та ін. Відтак, наголошується в роботі, у контексті міждисциплінарного підходу танець дедалі осмислюється як універсальний феномен людського буття. Тому з метою з'ясування його природи та сутності правомірно апелювати до досліджень духовної культури різних народів.

Особливий акцент зроблено на тому, що пам'ятки народної поетичної творчості, описи обрядів і звичаїв являють собою невичерпне джерело інформації для хореографів. Зокрема, танцювальна культура Прикарпатського регіону – самобутнє художнє явище в контексті розвитку національної культури нашого народу – привернула зацікавлену увагу фольклористів-дослідників народної хореографії. У народно-сценічній хореографії Прикарпаття репрезентовані культурно-мистецькі традиції низки етнічних груп: гуцулів, покутян, бойків, ополян та лемків. На стилістику лексики танців Прикарпаття відчутно вплинула також культура національних меншин, які проживають на цій території (поляки, чехи, словаки, угорці Закарпаття, румуни і молдавани з Буковини, серби та ін.).

Упродовж століть накопичене народом культурне багатство зберігалося для нащадків у фундаментальних історико-етнографічних працях М. Лисенка, П. Чубинського, Ф. Колесси, М. Грінченка, В. Верховинця, В. Гнатюка, В. Шухевича, С. Титаренка, І. Ющишина. Ґрунтовний аналіз української народної хореографії за поліваріантності її сценічного втілення в контексті впливу на формування національної свідомості міститься в мистецтвознавчих дослідженнях В. Авраменка, Г. Боримської, А. Гуменюка, К. Василенка. Проблемам подальшого розвитку українського народно-сценічного хореографічного мистецтва присвячено аналітичні праці Ю. Станішевського, С. Безклубенка, К. Балог, Д. Демків, А. Кривохижі, Б. Кокуленка, В. Литвиненка, О. Голдрича та ін. Народно-сценічна хореографія Прикарпаття, її типологія, лексичні особливості і стилістика ґрунтовно вивчалися Р. Гарасимчуком. З-поміж сучасних науковців народно-сценічному танцю Прикарпатського краю велику кількість праць присвятив Б. Стасько.

Визначному українському балетмейстерові П. Вірському належить цінна мистецтвознавча праця «У вихорі танцю». Спираючись на багатющі етнокультурні традиції, П. Вірський створив ряд постановок. Для прикладу, в хореографічній композиції «Ми з України» представлена танцювальна культура всіх регіонів України, в тому числі хореографія Прикарпатського краю.

Хореографічне мистецтво Прикарпатського регіону, його історико-культурологічні, мистецтвознавчі й балетмейстерсько-педагогічні аспекти вивчають відомі сучасні дослідники В. Шкоріненко, О. Мерлянова, Д. Бернадська, П. Білаш, А. Підлипська, О. Жирова, К. Кіндер, С. Легка, О. Бойко, В. Пастух, Т. Павлюк, О. Єлехіна, О. Шаповал, О. Корольова та ін., які на основі зібраних культурно-етнографічних матеріалів висвітлюють специфіку української народної хореографії, аналізують можливості її сценічного втілення та розкривають значення для формування національної свідомості.

У **підрозділі 1.2** висвітлено категоріальний апарат дослідження. Зазначається, що відмінності дослідницьких тлумачень понять «танець», «хореографія», «народно-сценічний танець» і супутніх їм термінів, зважаючи на регіональні та історично-хронологічні особливості розвитку різних національних танцювальних культур, є цілком природними. Тому спостерігається надзвичайно велика кількість визначень поняття «танець». Семантикою цього поняття цікавилося упродовж ХХ ст. чимало українських та зарубіжних учених (М. Грушевський, В. Авраменко, А. Гуменюк, К. Василенко, С. Безклубенко, І. Боберський, О. Сірополко, О. Гургула-Щуратова, К. Кіндер, О. Мерлянова, М. . Шендрик, М. Максимович, О. Корольова, І. Герасимова, В. Варковицький, О. Суббота, К. Голейзовський та ін.).

Хореографія (від грецького choreia – танець та grapho – пишу) – це танцювальне мистецтво, що включає створення, постановку й виконання танцю. Художня виразність хореографії як особливого виду мистецтва складається із пластичних поз і динамічного малюнка, жестів та міміки виконавця.

Танець як окремий вид мистецтва в сучасному його розумінні виник на певному етапі генетичної, когнітивної і культурної еволюції людства. З цієї точки зору мистецтво танцю охоплюється широким поняттям „хореографічна культура", або «танцювальна культура», що інтерпретується як невід'ємний компонент цілісного організму культури, підвладний історичному часові, звичкам та уявленням людей певної культурно-історичної епохи.

Поняття «хореографічна культура» являє собою специфічний комплекс танцювального мистецтва: це – власне танці, їх виконавство й культура запису, творчість їхніх постановників, наукові дослідження, система підготовки фахівців для цієї галузі.

Існує якісна відмінність між народним та народно-сценічним танцем. Народний танець виконується певною кількістю людей, під час різноманітних гулянь або в контексті колективних обрядових дійств. Народно-сценічний танець – це академізована, сценічна форма народного танцю. Незаперечно, що не завжди танець, виконуваний народним загалом, є первинно готовим до виконання на сцені. У такому випадку він потребує відповідної обробки, іноді скорочення тривалості, шліфування деяких композиційних елементів тощо. Народно-сценічний танець є академізованою мистецькою формою, ускладненою й ґрунтовно професійно вдосконаленою. Тому правомірно вважати народно-сценічний танець вивершеним самостійним різновидом хореографічного мистецтва. Це практично заново створений балетмейстером-постановником або творчою групою професійного чи самодіяльного колективу твір, який нерідко поєднує в собі ознаки та властивості кількох мистецьких жанрів. Уперше в Україні народний танець було академізовано шляхом синтезування елементів народного і класичного танців глибинним знавцем фольклору й національної ментальності П. Вірським. На Прикарпатті народний танець «шліфували» Я. Чуперчук та В. Петрик.

Характеристика українського народного танцю як компонента духовної культури і виду мистецтва проведена на основі положення про його багатофункціональність. Український народний танець як поліфункціональне явище виступає одночасно потужним акумулятором естетичних цінностей, засобом ідеологічно-виховного впливу, а також реалізації рекреаційних потреб людини і суспільства.

РОЗДІЛ ІІ «Становлення хореографічних традицій Прикарпатського краю» присвячено аналізу факторів процесу формування типології хореографічного мистецтва Прикарпаття.

У **підрозділі 2.1** йдеться про історико-географічний та етнографічний фактори культурної консолідації населення Прикарпаття. Зазначається, що на території Івано-Франківської області компактно проживають етнічні групи українців – гуцули, бойки, покутяни та ополяни. Лемки також мешкають на теренах регіону, проте в невеликій кількості, оскільки переважна їхня частина проживає на території Польщі. Кожній із зазначених груп властиві свої мовні й культурні особливості, в тому числі обрядово-звичаєва й танцювальна культура.

Історія Прикарпатського краю – це роки та століття наполегливої боротьби за волю, довгої й запеклої, з покоління в покоління. Монголо-татарські й турецькі завойовники, угорські феодали та австрійські барони, польська шляхта, Ватикан та російські царі в різні періоди історії намагалися не лише поневолити населення цього регіону, але й пошкодити живе коріння, яке єднало його з усім українським народом. Проте їм не вдалося зламати волелюбний дух прикарпатських українців і загарбати їх землю.

Процес формування української нації супроводжувався зміцненням національної гідності й усвідомленням права на розвиток своєї мови та культури. Але ставлення до цього процесу було неоднозначним. Більшість польських дослідників під впливом великодержавно–шовіністичних тенденцій вважали землі Правобережжя та Західної України невід'ємною складовою Речі Посполитої, а тутешнє українське населення – «польським людом». Російська царська влада, у свою чергу, також принципово заперечувала право українського народу на автономний культурний й суспільно-політичний розвиток. Заборонялось слово «Україна» й насаджувалась великодержавно-шовіністична назва «Малоросія». Але, незважаючи на складні умови існування, український народ зумів зберегти свої традиції, звичаї і культуру.

У висновках до підрозділу зазначається, що історико-географічний та етнографічний фактори культурної консолідації українців Прикарпаття яскраво проявилися в революційно-визвольному русі кінця XIX – початку XX ст. Завдяки цьому, незважаючи на складні умови, на Прикарпатті розвивалася освіта, література та мистецтво, з покоління в покоління передавалися звичаї, традиції, зберігалась їх неповторність і унікальність.

Предметом розгляду у **підрозділі 2.2** є побут, обряди та звичаї населення Прикарпаття, їх місце і роль у формуванні типології танцювального мистецтва. Населення українського Прикарпаття уславилося самобутньою культурою, прадавніми звичаями і традиціями, унікальними колекціями художніх виробів. З вересня 2000 р. у Коломиї функціонує музей «Писанка», у якому репрезентовано понад 6000 писанок та мальованок із західних та інших областей України, а також з Білорусії, Польщі та інших центральноєвропейських країн.

Традиційно, як і інші слов'яни, жителі Прикарпатського краю персоніфіковували Сонце, Місяць і різноманітні явища природи (дощ, вітер, грім та ін.). У сучасних гуцулів зберігся відгомін давньослов'янського культу Перуна – бога родючості і грому. У Володимировому пантеоні богів він займав чільне місце, зображуючись срібногубим та золотовусим. Віруванням українських горян, що пов'язані з рослинним світом, притаманні різноманітні версії тотемістичного характеру, образи, персоніфікації.

Особливими лікувальними й чаклунськими властивостями в гуцульських віруваннях наділявся часник.

Виняткове значення у віруваннях і забобонах населення українських Карпат відігравав священний вогонь («ватра») з його очищуючою та зціляючою силою – звідси походить ритуал перестрибування через купальське вогнище з метою очищення і позбавлення від всілякого зла, випробування міцності любові й майбутнього подружнього союзу.

Розгалуженими віруваннями й ритуально-обрядовими циклами символічного характеру супроводжувалися календарно-побутові свята, зокрема Різдво, Водохреща, Великдень, Трійця, а також обряди, пов'язані з народженням дитини, весіллям, повноліттям, одруженням, смертю тощо. Все це, безумовно, знайшло своє втілення у фольклорі населення, а відтак – і в хореографії.

Завдяки синкретичному зв'язку з обрядами, віруваннями, демонологією та міфологією виконання деяких танців, майже незмінних у своїй первісній формі, насичених архаїзмами й присвячених конкретним датам християнського календаря, зберегло своє початкове ритуальне значення. У таких танцях рух фактично постає магічним засобом спілкування із силами природи. Зокрема, у народно-обрядових весняних хорових піснях і танцях оспівується пробудження природи, кохання, надії на врожай і т. ін. Веснянки в Галичині й Карпатах називають гагілками, гаїлками, ягівками, магілками, гагулками, гагалівками, гала гілками, галями. Причому їх співають не лише на Великодньому тижні. Молодіжні весняні ігри і танці називаються зазвичай сталими дієслівними сполуками: весну співати, танки водити, гагулки гуляти тощо.

У висновку до підрозділу зазначається, що краса гірської природи в поєднанні з народними віруваннями, легендами та міфами вагомо вплинули на гуцульський фольклор, зокрема, на народне танцювальне мистецтво населення Прикарпаття.

У **Розділі ІІІ «Тенденції розвитку сучасного народно-сценічного танцювального мистецтва на Прикарпатті»** проаналізовано стилістику народно-сценічних танців Івано-Франківщини, охакартеризовано сценічно-хореографічний досвід і балетмейстерський доробок народної хореографії регіону, досліджено сучасний стан народно-сценічної хореографічної культури та визначено пріоритети і перспективи її подальшого розвитку.

У **підрозділі 3.1** характеризуються стильові особливості народної хореографічної культури Прикарпаття. Гориста специфіка місцевості зумовила дрібність танцювальних рухів (крутки, дрібушки, переступання, трясунка, дрібний біг тощо). Обрядово-звичаєва культура місцевого населення надала його танцювальній лексиці своєрідної стильової

виразності. Фольклорно-етнографічне дійство «Гуцульського весілля» з репертуару Національного академічного Гуцульського ансамблю пісні і танцю Івано-Франківської обласної філармонії, включаючи стилізовані обряди проводів на полонину й символічного закликання весни, були творчо запозичені і іншими самодіяльними мистецькими колективами. Темпераментний характер мешканців Прикарпаття позначився на підкресленій динамічності їхніх танців, хоча спостерігаються й ліричноманірні хореографічні форми (наприклад, «Прикарпатський дрібонький» з репертуару Національного академічного Гуцульського ансамблю пісні і танцю Івано-Франківської обласної філармонії, «Голубка» й «Гордиянка» у виконанні Народного ансамблю танцю «Покуття» з м. Коломиї).

Впливає на хореографічну стилістику гуцулів Івано-Франківщини й підвищений інтерес до історії рідного краю. Так, образ народного героя Олекси Довбуша яскраво втілився в місцеві чоловічі танці. Відчутний вплив на формування сучасної стилістики народно-сценічного танцю регіону справили культурні впливи інших етнічних груп, які проживають на цій території, а також багатонаціонального населення сусідніх регіонів (словаки і угорці Закарпаття, румуни Буковини та ін.). Взаємні запозичення національних елементів фольклорного танцю мають творчий характер. Синтезування якісно нових хореографічних елементів відбувається шляхом взаємонакладання гуцульських, лемківських, бойківських танцювальних стереотипів і характерних буковинських виконавських рухів. Художньо-естетична інтеграція компонентів угорського, румунського, молдавського та словацького фольклору є характерною для закарпатських танців, тоді як танцювальна лексика населення Волині і Львівщини протягом тривалого періоду часу взаємодіяла з польськими фольклорними елементами. Мешканцями Закарпатської області майже без переінтонування виконуються румунські танці повіту Марамуреш і Південної Буковини. Окремі впливи румунської хореографії позначилися на зміщенні акцентів у гуцульських танцювальних рухах – дробітках, вибиванцях та притупах. Різноманітні елементи танцювальної коломийки спостерігаємо в гуцулів, лемків, бойків, словаків та угорців.

У висновках до підрозділу зауважується, що народні виконавці кожної історичної епохи інтуїтивно осягали її пластичні віяння, відкидали застаріле, вносили нове. У своїй еволюції хореографічні форми, не стільки змінювали одна одну, скільки попередні знімались наступними. Саме такі постійні модифікації й дали змогу багатьом танцям пережити віки. Тому, фахово реставруючи будь-яке хореографічне першоджерело, слід неухильно дотримуватися першопочаткових принципів його побудови.

Сценічно-хореографічний досвід у контексті розвитку видовищних форм аналізується **у підрозділі 3.2.** Визначальний вплив на розвиток сценічно-хореографічної сфери сучасної танцювальної культури населення Прикарпаття здійснила подвижницька діяльність західноукраїнських хореографів – Я. Чуперчука, В. Петрика, Д. Демків, А. Зібаровської, В. Чуперчук-Дрекало, І. Курилюка, Г. Железняка та ін. Примножуючи мистецько-організаторські традиції уславленого земляка В. Верховинця, ці хореографи збирали в найвіддаленіших куточках Прикарпаття унікальні зразки танцювального фольклору як безцінну джерельно-фундаментальну базу подальшого розвитку сценічно-хореографічної культури народу.

Західноукраїнський балетмейстер Я. Чуперчук, подібно до П. Вірського, невтомно вивчав і пропагував зразки танцювально-сценічної культури свого регіону. Життєдіяльність народного артиста України В. Петрика протягом тривалого часу була пов'язана з Державним Гуцульським ансамблем пісні і танцю, в якому він до останніх днів свого життя працював балетмейстером. В. Петрик був широко відомий у різних регіонах України, здійснював високохудожні постановки у багатьох професійних та аматорських хореографічних колективах нашої держави. Поставлені ним танці успішно виконуються українською діаспорною громадою, зокрема, в Канаді.

Вагомий внесок у становлення та розвиток народно-сценічної хореографії Прикарпаття здійснила А. Зібаровська. Талановитий балетмейстер Г. Железняк віддав хореографії півстоліття свого життя, його досвід донині використовується на мистецькій ниві. Успішно реалізовує свій творчий потенціал І. Курилюк – народний артист України, головний балетмейстер Національного академічного Гуцульського ансамблю пісні і танцю. Нестандартним вирішенням і незвичними стилістичними підходами виділяється хореографія Д. Демків, керівника народного ансамблю «Покуття». Оригінальною балетмейстерською манерою позначилися сучасні молоді хореографи Прикарпаття: В. Петрик (молодший), Ю. Скобель, В. Шеремета, М. Кучмей, О. Чижонок, О. Квецко, Т. Магдич, М. Марцинків та ін. Плідно працювало на ниві професійного й аматорського балетмейстерського мистецтва регіону мистецьке подружжя Г. та Н. Соколовських.

Чільне місце в розвитку національної хореографії, зокрема гуцульсько-прикарпатської, належить Герою України, народному артисту України М. Вантуху, який молоді роки присвятив балетмейстерській діяльності в ансамблі «Юність» (м. Львів), а нині працює художнім керівником Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України ім. П. Вірського. Яскравим свідченням потужного внеску М. Вантуха в

розвиток сучасної народно-сценічної танцювальної культури Гуцульщини слугує хореографічна композиція «Карпати» - одна з його численних хореографічних постановок.

Отже, на ниві становлення та розвитку народно-сценічного танцю на Прикарпатті протягом останнього століття плідно працювала низка талановитих балетмейстерів, які зробили вагомий внесок у збагачення хореографічних традицій краю.

У підрозділі робиться висновок, що сучасний сценічно-хореографічний досвід стосовно розвитку видовищних танцювальних форм характеризується органічним поєднанням автентики й невичерпних народно-фольклорних традицій з сучасними сценічними формами.

У **підрозділі 3.3** доводиться наявність сугестивного потенціалу фестивального дійства, що пов'язана з потребою у святковому спілкуванні. Поняття «фестиваль» визначається в довідковій літературі як святкування великої кількості людей, показ, огляд найкращих досягнень мистецтв. Своєю загальницькою насиченістю феномен фестивалю сприяє дипамізації музикотворчого процесу, особливо на ниві сучасної масової музики.

На Івано-Франківщині останнім часом користуються значною популярністю Міжнародний Гуцульський фестиваль, хореографічні фестивалі «Бойківська ватра» і «Родослав», дитячий фестиваль хореографічного мистецтва «Барвінок» та ін. Проводяться дитячо-юнацькі відбіркові тури у рамках Всеукраїнського хореографічного фестивалю імені П. Вірського. Щороку практикуються обласні огляди дитячої художньої самодіяльності, у тому числі конкурс дитячого хореографічного мистецтва «Травневий дощ».

Дитячі й дорослі аматорські ансамблі народного танцю у своїх постановках віддають перевагу гуцульському фольклору, а на академізм орієнтується Національний академічний гуцульський ансамбль пісні і танцю Івано–Франківської обласної філармонії під керівництвом народного артиста України П. Князевича. Проте народно-сценічній хореографії сьогодення бракує висококваліфікованих балетмейстерських кадрів, відсутня якісна репертуарна політика державних структур, за залишковим принципом здійснюється фінансування. Незадовільним продовжує залишатися рівень естетичного виховання молоді, тому й народна хореографія не вважається престижною. Батьки здебільшого віддають своїх дітей до гуртків сучасного, бального або спортивного танців, не усвідомлюючи, що саме українська народна хореографія є втіленням духовних надбань нашого народу.

Нині винятково важливою є цілеспрямована популяризація періодичною пресою та іншими засобами масової інформації українського народного хореографічного мистецтва етнічних українців й відповідних

культурних набутків представників інших етнічних груп, які проживають на теренах нашої держави.

Соціально важливою проблемою є відновлення діяльності мереж клубних закладів, покликаних відіграти належну роль у залученні найширших верств населення до надбань традиційної хореографічної культури й мистецького аматорства. Державні органи повинні зацікавлено сприяти проведенню регіональних та місцевих конкурсів та організації фольклорно-етнографічних експедицій зі збирання безцінного народно-танцювального фольклору.

У **Висновках** узагальнюються результати дослідження.

1. Аналіз історіографії становлення і тенденцій розвитку народно-сценічної хореографії Прикарпатського регіону дає змогу виокремити такі напрями вивчення окресленої тематики: 1) літературні джерела з описом танців гуцулів: твори М. Коцюбинського, Лесі Українки та інших письменників, які вивчали народний побут і відображали його у своїх творах; 2) загальні історико-етнографічні роботи: праці М. Грушевського, П. Чубинського, А. Терещенка, В. Шухевича та ін.; 3) записи народних танців з деталізацією рухів: роботи П. Чубинського, М. Лисенка, В. Гнатюка, С. Титаренка, Р. Гарасимчука; 4) фундаментальні праці фахівців-дослідників танцювального мистецтва – В. Верховинця, А. Гуменюка, К. Василенка, Б. Стаська та ін. Праці українських дослідників танцювальної культури мають глибокий зміст: у них на основі зібраних культурно-етнографічних матеріалів уперше висвітлено специфіку української народної хореографії, проаналізовано можливості її сценічного втілення та значення для формування національної свідомості. Проте розвиток вітчизняного сценічно-хореографічного мистецтва цього періоду у сучасних наукових працях висвітлений недостатньо (особливо, коли за критерії оцінки прийняти комплексне охоплення цілісного явища і специфіку регіональних проявів загальномистецьких тенденцій, а також генезу видів, течій та напрямків).

2. За міждисциплінарним підходом, танець осмислюється як універсальний феномен людського буття й специфічний засіб створення художнього образу та місцеположення тіла його виконавця. Термін «хореографія» нині застосовується у вузькому значенні (як особливе мистецтво створення танців) і в широкому (як синонім поняття „танець"). Останнім часом активізувалися компаративні дослідження, спрямовані на з'ясування рис подібності у різних культурах світу, загального і особливого, які фіксують повторювані у різних регіонах світу мистецькі сюжети. У процесі дослідження хореографічного мистецтва компаративний метод орієнтується на розкриття етнокультурних механізмів становлення й розвитку танцю і народної хореографічної культури як цілісного

культурного феномена. При вивченні тенденцій розвитку народної хореографічної культури важливого значення набувають її функціональний та теоретико-концептуальний аспекти. Зокрема, функціоналізм народної хореографічної культури доцільно кваліфікувати як явище, стабільне за формою й відносно мінливе за змістом, залежно від історико-соціальних умов.

3. Важливу роль у процесі формування української нації, що супроводжувався зміцненням національної самосвідомості, відчуттям права на розвиток власної мови і культури відіграли історико-географічний та етнографічний фактори культурної консолідації населення Прикарпаття, які яскраво проявилися в революційно-визвольному русі кінця XIX – початку XX ст.

4. Вагоме місце у формуванні типології танцювального мистецтва місцевого населення займають побут, обряди та звичаї населення краю. Традиційну систему місцевих звичаїв і обрядів як найдавнішу з форм духовної культури, становлять два відповідні цикли – календарно-побутова і сімейна звичаєвість та обрядовість. Все це знайшло своє втілення у фольклорі, а відтак – і в хореографії. Завдяки названим чинникам танцювальна культура населення Прикарпаття здавна була багатою, насиченою, цікавою, сповненою оригінальності, неповторності і національної ознаки, що вирізняла українських горян з-поміж інших народів.

5. Стильові особливості народного танцю Прикарпатського краю переважно зумовлені такими чинниками, як характер місцевості (внаслідок цього в танці переважають дрібні, але дуже розвинені рухи), а також палкий темперамент горян (це додає танцям жвавого колориту). Особливий вплив на формування стилістики народно-сценічного танцю регіону мають культури національних меншин, які проживають на території Прикарпаття.

6. Вміле поєднання автентики, багатих фольклорних традицій з новими сценічними формами сприяє появі цікавих, оригінальних хореографічних композицій на Прикарпатті. У становленні й еволюції народно-сценічного танцю в цьому регіоні протягом останнього століття взяло участь багато талановитих балетмейстерів (Я. Чуперчук, В. Петрик, Д. Демків, А. Зібаровська, В. Чуперчук-Дрекало, І. Курилюк, Г. Железняк та ін.), кожен з яких зробив свій важливий вклад в примноження хореографічних традицій краю. Діяльність вищевказаних хореографів спричинила появу багатьох цікавих танцювальних та фольклорних ансамблів, які своєю творчістю і сьогодні прославляють народне хореографічне мистецтво Івано-Франківщини.

7. Тенденції розвитку сучасного народно-сценічного танцювального мистецтва на Прикарпатті свідчать про жанрове розмаїття та змістову

оригінальність мистецтва танцю – і професійного, і самодіяльного. Сучасний народний танець на Прикарпатті презентується широким спектром сценічних форм. На сцені утверджуються поширені в народі танцювальні рухи, і більшість персонажів, які створюються в українських театрально-музичних спектаклях, уже не існують без танців.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлені в одноосібних публікаціях:

1. Бігус О.О. Ярослав Чуперчук – зачинатель гуцульської народно-сценічної хореографії на Прикарпатті / О.О. Бігус // Вісник Київського національного університету культури і мистецтв : зб. наук. праць. – Вип. 23. – 2010. – С. 12-17. (Серія «Мистецтвознавство»).
2. Бігус О.О. Феномен балетмейстерської творчості Володимира Петрика / О.О. Бігус // Вісник Київського національного університету культури і мистецтв : зб. наук. праць. – Вип. 24. – 2010. – С. 32-38. (Серія «Мистецтвознавство»).
3. Бігус О.О. Стильові особливості народної хореографічної культури Прикарпаття / О.О. Бігус // Мистецтвознавчі записки. – 2011. – № 19. – С. 96-107.
4. Бігус О.О. Сучасний стан та перспективи розвитку народно-сценічної хореографії Прикарпаття / О.О. Бігус // Гуцульський феномен: мистецтво жити і творити : наук.-практ. конф., 27-29 серпня 2011 р. : тези доповіді. – Косів : Косівський Ін-т ПДМ ЛНАМ, 2011. – С. 23-31.
5. Бігус О. Сучасна фестивальна народна творчість у Прикарпатті / О. Бігус // Актуальні питання культурології : альм. наук. т-ва «Афіна» каф. к-гії у 2-х т. – Рівне : РДГУ, 2010. – Вип. 10. – Т.2. – С. 173-177.
6. Бігус О. Сучасний стан народно-сценічного хореографічного мистецтва Прикарпаття / О. Бігус // Українська культура XXI століття: стан, проблеми, тенденції : матеріали всеукр. наук.-теоретич. конф. – К. : КНУКіМ, 2010. – С. 94-96.

АНОТАЦІЯ

Бігус О.О. Народно-сценічна хореографія Прикарпатського регіону: становлення та тенденції розвитку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. – Київський національний університет культури й мистецтв. – Київ, 2011.

У дисертації шляхом системного аналізу документальних, етнографічних та хореографічних матеріалів досліджено становлення та тенденції розвитку народно-сценічної хореографії Прикарпатського регіону;

визначено особливості становлення хореографічних традицій Прикарпатського краю, які містяться в його прадавніх звичаях і традиціях, унікальності менталітету місцевого населення; виявлено історико-географічний та етнографічний фактори процесів культурної консолідації населення; окреслено місце і роль обрядів та звичаїв населення краю у формуванні танцювального мистецтва, які знайшли своє втілення у фольклорі населення, а відтак – і в хореографії; визначено стильові особливості народної хореографічної культури Прикарпаття; охарактеризовано сценічно-хореографічний досвід у контексті розвитку видовищних форм.

Ключові слова: культура, мистецтво, народно-сценічна хореографія, хореографічна культура, Прикарпатський регіон, хореографічний колектив, танець, хореографічна традиція, стильові особливості.

АННОТАЦИЯ

Бигус О.О. Народно-сценическая хореография Прикарпатского региона: становление и тенденции развития. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств. – Киев, 2011.

В диссертации путем системного анализа документальных, этнографических и хореографических материалов исследованы становление и тенденции развития народно-сценической хореографии Прикарпатского региона; определены особенности становления хореографических традиций Прикарпатского края, которые содержатся в его древних обычаях и традициях, уникальности менталитета местного населения; выявлены историко-географический и этнографический факторы процессов культурной консолидации населения; очерчены место и роль обрядов и обычаев населения края в формировании танцевального искусства, нашедшие свое воплощение в фольклоре населения, а затем – и в хореографии; определены стилевые особенности народной хореографической культуры Прикарпатья; охарактеризован сценично-хореографический опыт в контексте развития зрелищных форм.

Хореографическое искусство Прикарпатского региона, его историко-культурологические, искусствоведческие и балетмейстерско-педагогические аспекты изучают известные современные исследователи В. Шкориненко, О. Мерлянова, Д. Бернадская, П. Билаш, А. Пидлипская, О. Жирова, К. Киндер, С. Легкая, О. Бойко, В. Пастух, Т. Павлюк и др., которые на основе собранных культурно-этнографических материалов

освещают специфику украинской народной хореографии, анализируют возможности ее сценического воплощения и раскрывают ее значение для формирования национального сознания.

Характеризуя украинский народный танец как компонент духовной культуры и вид искусства, автор базируется на положении о многофункциональности последнего. Украинский народный танец как полифункциональное явление выступает одновременно мощным аккумулятором эстетических ценностей, средством идеологически-воспитательного влияния, а также реализации рекреационных потребностей человека и общества.

На территории Ивано-Франковской области компактно проживают этнические группы украинцев - гуцулы, бойки, покутяне, ополяне, лемки. Каждой из указанных групп присущи свои языковые и культурные особенности, в том числе обрядово-обычайная и танцевальная культура. Процесс формирования украинской нации сопровождался укреплением национальной гордости и осознанием права на развитие своего языка и культуры. Историко-географический та этнографический факторы культурной консолидации украинцев Прикарпатья ярко проявились в революционно-освободительном движении конца XIX - начала XX ст. Благодаря этому, несмотря на сложные условия, на Прикарпатье развивалось образование, литература и искусство, из поколения в поколение передавались обычаи, традиции, хранилась их неповторимость и уникальность.

Верованиями и ритуально-обрядовыми циклами символического характера сопровождались календарно-обрядовые праздники, в частности Рождество, Крещение, Пасха, Троица, а также обряды, связанные с рождением ребенка, свадьбой, совершеннолетием, бракосочетанием, смертью и т. п. Благодаря синкретической связи с обрядами, верованиями, демонологией и мифологией, исполнительство некоторых танцев, почти неизменных в своей первоначальной форме, насыщенных архаизмами и посвященных конкретным датам христианского календаря, сохранило свое изначальное ритуальное значение. В таких танцах движение фактически становится магическим средством общения с силами природы.

Ключевые слова: культура, искусство, народно-сценическая хореография, хореографическая культура, Прикарпатский регион, хореографический коллектив, танец, хореографическая традиция, стилевые особенности.

ANNOTATION

Bigus O.O. The national-scenic choreography of the Prikarpatsky region: the formation and development tendencies. – the Manuscript.

The dissertation on the competition of the scientific degree of the candidate of the art in the speciality 26.00.01 – The theory and cultural history. – The Kiev national university of the culture and arts. – Kiev, 2011.

The formation and tendencies of development of the national-scenic choreography of Prikarpatsky region are investigated by the system analysis of the documentary, ethnographic and choreographic materials in the dissertation; the features of the formation of choreographic traditions of Prikarpatsky region which contain in its ancient customs and traditions, the uniqueness of mentality of local population are defined; the historical-geographical and ethnographic factors of the processes of the cultural consolidation of the population are revealed; the place and the role of the ceremonies and customs of the population of edge in the formation of the dancing art, which found his embodiment in the population folklore, and then - and in the choreography are outlined; style features of the national choreographic culture of Prikarpatye are defined; the scenic-choreographic experience in the context of the development of the entertainment forms is characterised.

Keywords: culture, art, national-scenic choreography, choreographic culture, Prikarpatsky region, choreographic collective, dance, choreographic tradition, style features.

Підписано до друку 29.08.2011.
Формат 60 х 84/16. Папір офсетний №1.
Гарнітура Times New Roman.
Тираж 100. Зам. 293.

СПД "Сидоренко О.Я."
01103, Україна, м. Київ, вул. Вишняківська 7-б, оф. 448